

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ НА ТРАДИЦІЯХ РІДНОГО НАРОДУ

У статті висвітлюється роль народних традицій, звичаїв та обрядів у виховному процесі, їх значення у розвитку особистості дитини. Використання набутих знань у повсякденному житті.

Ключові слова: традиція, звичай, виховання, дитина, особистість, культура.

Літ. 11.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Народ завжди виступає вихователем молодшого покоління, а виховання при цьому набуває народного характеру. Тільки народне виховання зауважував К.Д. Ушинський є живим органом в історичному процесі народного розвитку, таке виховання набуває надзвичайної впливової сили на формування національного характеру, національної психології людини [11, 169].

Софія Русова підкреслювала, що потрібно пов'язувати виховання з історичними традиціями свого народу, дитина зможе по-справжньому поважати культурні і національні здобутки інших народів, якщо вона глибоко проникає в духовну скарбницю свого народу [9, 218].

Основою й головним методом народного виховання виступають народні традиції. Перлини виховної мудрості народу, невичерпна своєрідна скарбниця форм і засобів народного виховання становлять золотий фонд народної педагогіки, одного з чинників колективної народної творчості [1, 4].

Традиції у формі масових звичок підтримувались силою громадської думки і за своєю природою були наділені величезною стійкістю. Філософ І. Суханов з цього приводу пише: Стійкість звичаїв, традицій і обрядів, їх живучість були воістину рятівними для збереження і передачі новим поколінням досягнень культури [9, 128].

Аналіз останніх досліджень та публікацій дозволяє зазначити, що над проблемою виховання дітей на основі народних традицій, звичаїв та обрядів працювало багато дослідників, це зокрема праці, в яких розкрито особливості виховання дітей у традиційній українській сім'ї (О. Вишневський, А. Даник, В. Пустовий); визначення педагогічного потенціалу українських народних традицій і обрядів у виховному процесі (К. Журба, О. Кузик, Г. Майборода, Т. Мацейків, М. Стельмахович); спільна діяльність батьків, дітей і педагогів у сюжетних діях календарно-обрядових свят (О. Воропай, Б. Грінченко, І. Огієнко, С. Русова).

Мета статті. Висвітлити значення і роль

народних традицій, звичаїв та обрядів у вихованні дітей дошкільного віку. Впровадження та залучення їх у повсякденному житті та святах календарно-обрядового циклу.

Виклад основного матеріалу. Кожна нація, кожен народ має свої традиції, звичаї та обряди, що виробилися протягом багатьох століть і освячені віками. Рід наш багатий на традиції, свята та обряди, прекрасний духовністю, оскільки з найдавніших часів наші пращури відбирали найцінніші надбання, збагачуючи їх, і бережливо передавали той келих мудрості і здоров'я нації з покоління до покоління.

Обрядово-звичаєва сфера – це ті прикмети і ознаки, по яких розпізнається народ не тільки в сучасному, але й у його історичному минулому. Адже вона охоплює всі ділянки особистого й суспільного життя кожної окремої людини. Звичаї – це ті неписані закони, якими керуються з найменших щоденних до найбільших всенародних справах.

Святково-звичаєва сфера, а також мова – це ті найміцніші елементи, що об'єднують і цементують окремих людей в один народ, в одну націю.

Традиція від лат. tradicio – передача – це досвід, звичай, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління [1, 128]. Мета традиції полягає в тому, щоб закріплювати й відтворювати в нових поколіннях уставлені способи життєдіяльності, типи мислення і поведінки.

Педагогічне значення народних традицій полягає в тому, що вони виступають водночас і як результат виховних зусиль народу протягом багатьох віків, і як незамінний виховний засіб. Через систему традицій кожен народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію своїх дітей [7, 5].

Традиції, звичаї та обряди знаходять свій вияв у таких засобах народної культури – рідна мова, фольклор, систематична посильна праця, національні звичаї і культурно-історичні традиції народу, народне мистецтво, ремесла і промисли, народні свята, обряди, символи й атрибути,

народний календар, мудрі заповіді народної моралі, дитячі ігри та іграшки, народні знання і проповіді стосовно різних сфер життя людини і суспільства, народні правила взірцевої поведінки й спілкування між людьми, культура сімейних, родинних відносин тощо.

Дошкільне дитинство є надзвичайно важливим періодом у встановленні особистості. Саме в цьому віці найстрімкіше розвиваються фізичні та психічні якості дитини, формуються контури її як особистості [8, 7]. Зокрема, цей час є найсприятливішим для формування в неї першооснов національної самосвідомості – етнізація, які включають усвідомлення своєї приналежності до нації, пробудження любові та поваги до національної мови, традицій, символіки, зародження фундаментальних рис національного характеру. На значенні дошкільного дитинства особливий акцент роблять сучасні науковці. Зокрема, О. Кононко визначає цей період як час виникнення та становлення особистості, закладання її ціннісного фундаменту, формування первинних світоглядних уявлень. Дослідниця класифікує дошкільне дитинство як унікальний віковий відрізок життя, протягом якого дитина за допомогою дорослого, через власну індивідуальну діяльність відкриває себе саму як біопсихологічну реальність [5, 12].

У дитинстві й підлітковому віці діти сприймають багато народних традицій ще не усвідомлено, в ігровій діяльності, що сприяє легкості й безпосередності їх засвоєння.

На думку Н. Міщенко, вже з перших днів свого життя діти вибирають той національний і соціальний дух, який формує в них типові особистісні риси і якості, властиві своєму, а не іншому народові [6, 1].

Багато традицій та обрядів пов'язано з народними іграми, які створені народом так само, як казки, приказки, загадки. Вони передаються з покоління в покоління. В їх змісті відбито національну психологію кожного народу. Народні ігри образні, в кожній з них відбивається якась подія або випадок, близький за своїм змістом дитині. Вони вчать шанувати традиції минулого, поважати батьків, свою державу. Ігри та забави становлять чималий розділ народної педагогіки й охоплюють найрізноманітніші її аспекти: народознавчий, мовленнєвий, математичний, природничий, пізнавальний, розважальний тощо.

Народні ігри супроводжують свята та національні обряди, у їх змісті відбиті сезонні явища, звичаї, пов'язані з хліборобською та землеробською працею. Гра є історичним утворенням, її виникнення зумовлене розвитком

суспільства і пов'язаною з ним зміною становища дитини в системі суспільних відносин [8, 299].

Відомий український вчений В.М. Верховинець писав, що через прекрасні народні ігри з піснями можна виховувати в дитини всі властивості, котрі ми шануємо у людей і котрі нам хотілося б прищепити малечі різними оповіданнями, бесідами та навчанням [2, 6].

Українці належать до тих націй у Європі, чия обрядовість є однією з найдавніших і найбагатших [4, 42].

Обряди – це символічні дієства, приурочені до відзначення найважливіших подій у житті людських гуртів, родин, окремих осіб [10, 117]. Відмінною особливістю обряду є його символічність, умовність, образність. Характерним для обряду є художнє оформлення всього його комплексу. Український термін “обряд” походить від слова обряджати, що значить приводити в належний вигляд, упорядкувати, прикрасити, приборати, зробити красивим, ошатним.

Обрядами або ритуалами називають такі форми поведінки, що склалися історично, для яких характерні – стереотипність, повторюваність без змін, символічність – кожна обрядова пісня щось символізує, наприклад: засівання на Новий рік – символізує майбутню сівбу і багатий врожай. Обряди нерозривно пов'язувалися з діями, для яких так само характерні стереотипність, повторюваність без змін, але які не мають символічного змісту. Такі дії називаються звичаями. Звичай – це загальноприйнятий порядок, правила, які здавна існують у громадському житті і побуті певного народу, суспільної групи, колективу [1, 128]. Отже, звичай – це звичка робити щось певним чином у праці, в побуті, в суспільному, духовному житті; це звичайний давно заведений, який став звичайним порядком. Соціальна роль звичаю та ж, що й традиції. Вона служить засобом збереження та передачі досвіду, освячення порядків і форм життя, які встановилися, зміцнення їх зв'язку із тією нацією, суспільством, до якої вони належать.

Дитячі ігри та забави входили як компонент до зимових, весняних чи купальських свят, даючи змогу дітям ненав'язливо ознайомлюватися із звичаями та обрядами свого народу. В усіх народів світу існує повір'я, що той хто забув традиції і звичаї своїх батьків карається людьми і Богом. А навчити своїх дітей звичаїв та обрядів, як і навчити їх молитися Богові, – свята справа кожної матері-українки, вихователя в державному закладі. Наш великий поет Тарас Шевченко, звертаючись до України, як до матері, що вічно страждає, питається:

Чи ти рано до схід-сонця
Богу не молилась?
Чи ти діточок непевних
Звичаю не вчила?

Як бачимо, зі слів Шевченка, не вчити дітей звичаїв – це такий же великий гріх, як і гріх не молитися Богові.

За своєю структурою свята та обряди – це не тільки форма дозвілля. В них закодовано психологічні й етнічні геограми. Народний досвід виробив цілу систему таких кодових форм. Їхні початки закладено ще в колискових піснях, де відображені елементи поетичного світогляду, шанобливе ставлення людини до природи, поважання праці, історичного родоводу.

Впродовж дошкільного дитинства емоції довгий час залишаються генетичними формами регуляції поведінки. Чим глибше і яскравіше переживання, тим стійкіші і повніші відчуття, що виникають на їхній основі. Різні види діяльності впливають на становлення мотиваційно-емоційної сфери дитини.

З раннього дитинства діти дістають уявлення про такі моральні норми як добро і зло, щастя, чесність, правдивість, обов'язок. Згодом починають розуміти їх і впроваджувати в життя, спілкування. Тут на допомогу приходять українські народні традиції та обряди.

К.Д. Ушинський назвав казки “першими блискучими спробами” створення народної педагогіки і вважав, що навряд чи хто-небудь був би спроможний “змагатися в цьому випадку з педагогічним генієм народу” [11].

Формування у дітей дошкільного віку самосвідомості будується переважно на основі казково-міфологічних уявлень про світ. Тому найкраще традиції прищеплюються через народну казку. Казки виконують важливу роль в емоційному сприйнятті традицій, звичаїв, предметів довкілля, допомагають створити національний колорит, що збагачує образ розповідача. Широке використання казок зумовлюється тим, що їх зміст викладений у цікавій формі. Існує чіткий поділ персонажів на добрих і поганих, сутність вчинків яких легко розуміється дітьми і дає змогу визначити моральні якості кожної дійової особи. Це полегшує правильну оцінку дітьми моральної цінності вчинку і дає змогу самостійно зробити висновки щодо правил культурної поведінки.

Високо оцінюючи виховне значення казки, К.Д. Ушинський зазначав: “Я рішуче ставлю народну казку недосяжно вище від усіх оповідань, написаних спеціально для дітей освіченою літературою. У народній казці велика, сповнена

поезії дитина – народ розповідає дітям про свої дитячі мрії і принаймні наполовину вірить сама в ці мрії” [11].

Виразна розповідь, яка супроводжується співзвучною їй за характером і настроєм музикою, одночасно впливає на зоровий і слуховий аналізатори, збагачує процес сприйняття і робить пізнання глибшим.

Другим з традиційних факторів у розумінні традицій є гра та іграшки. Українські народні ігри, національні іграшки вже у ранньому дитинстві формують національне світосприймання малюка. З метою створення емоційно-позитивного настрою використовується ігровий фольклор лічилки, які дають можливість організувати дітей на об'єктивний вибір того, хто буде водити і точно виконання правил.

З грою тісно пов'язана іграшка. Як і гра, вона є відображенням своєї епохи. Історія іграшки є невід'ємною частиною історії культури суспільства. Для кожної історичної епохи характерні свої іграшки, оскільки розвиток матеріальної основи суспільства, його духовної культури позначається не лише на змісті дитячих ігор, а й на тематиці та формах іграшок [8, 312]. Іграшки – це галузь українського народного мистецтва.

Для ознайомлення з пісенною народною творчістю використовують народні пісні, частівки, колискові пісні. Колискові пісні, забавлянки, утішки належать до найбільш ужиткової народнопоетичної спадщини, яку використовує народна педагогіка для виховання своїх наймолодших громадян. Висока художність цих малих жанрів фольклору не може не залишити слід у душі дитини і, часом, стає фундаментом для подальших естетичних уподобань людини.

Фольклор став відзеркаленням не тільки найважливіших подій в історії України, починаючи з княжої доби, а й зберіг численні архаїчні язичницькі мотиви й символи, які часто приховуються під покровом християнської традиції. Завдяки фольклорній спадщині ми можемо ознайомитися з побутом далеких і близьких поколінь українців, уявити їхні свята й будні, сповнені магічних і захоплюючих обрядів.

Фольклор – це народна творчість, в якій художнє відображення дійсності відбувається в словесно музично-хореографічних формах колективної народної творчості, що виражають світогляд трудящих мас і нерозривно пов'язані з їхнім життям та побутом [3, 15].

До скарбів українського фольклору належать прислів'я і приказки – короткі влучні вислови, в яких виражено повчальний досвід народу. У

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ НА ТРАДИЦІЯХ РІДНОГО НАРОДУ

народних прислів'ях відображається система поглядів українського народу на формування моральних якостей особистості. Фольклор на Україні був і залишається могутнім фактором патріотичного виховання. Тема святого почуття любові до Батьківщини звучить в усіх жанрах усної народної творчості – від великих епічних творів до коротких і влучних прислів'їв, приказок, загадок, скоромовок, лічилок.

“У світі одна всім потрібна вона...” – каже народ про Батьківщину в одній із загадок. “За рідний край і життя віддай” – закликає народне прислів'я, за допомогою якого діти усвідомлюють свої права і обов'язки по відношенню до Батьківщини. Народна педагогіка прищеплює ці чудові риси вже з найменшого віку.

Вчити малюків витинати, малювати українську писанку, іграшку, посуд; виготовляти різні вироби: ялинкові іграшки, витинапки, аплікації тощо. Прищеплювати дітям елементарні трудові навички, пов'язані з народними ремеслами.

Українські народні традиції та обряди мають такі педагогічні характеристики та властивості. За допомогою прислів'їв та приказок здійснюється патріотичне, трудове виховання, вони відбивають такі моральні норми, як честь, гідність, обов'язок, щирість, добро. На основі народних казок виховуються ввічливість, працелюбність, любов до рідної землі, розуміння понять добро і зло. Застосування українських народних пісень у навчально-виховній роботі призводить до виховання у дитини любові до рідної землі, батьків і праці, поваги до старших, щирості, довір'я, інтересу до культурної спадщини українського народу. За допомогою українського народного мистецтва – ткацтва, вишивання, писанкарства виховується зосередженість, уважність, повага і любов до традицій свого народу. Українська національна символіка прищеплює приналежність до незалежної держави, виховує гордість за свою Батьківщину. Під час використання українських народних іграшок та ігор у навчально-виховному процесі виховується шанування традицій минулого, повага до батьків, творців народних іграшок та ігор, інтерес до них, чесність та гідність.

Висновок. Таким чином, національне виховання – це передусім виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, в основі якого – його традиції, звичаї, обряди, ритуали, свята.

Народні традиції та звичаї – то справді невичерпна криниця досвіду, джерело, яке тече,

всіх напуває і від цього не висихає, не міліє. Рік від року в ньому прибуває жива та цілюща вода, яку всі п'ють, стають здоровішими. Тож потрібно частіше пити зі струмків народних традицій, не замулювати це споконвічне джерельце, не закидати його камінням як старе і віджиле. Немов ці паростки народних українських традицій та звичаїв проростають з товщини матінки-землі й тягнуться до молоді порослі, до наших дітей, до малят.

Педагогічне значення народних традицій полягає в тому, що вони є результатом виховних зусиль протягом багатьох поколінь і виступають завжди важливим засобом виховання. Через систему традицій та звичаїв український народ витворює себе, свою духовну, народну культуру, свій характер, національну психологію своїх дітей.

1. Богуш А.М., Лисенко Н.В. *Українське народознавство в дошкільному закладі. Навчальний посібник.* – К.: Вища школа, 1992. – 398 с.

2. Верховинець В.М. *Весняночка. Ігри з піснями для дітей в дошкільному і молодшому шкільному віці.* – К.: “Музична Україна”, 1989. 5-е вид. 343 с.

3. Гусев В.Е. *Естетика фольклора.* – Л., 1967. – 423 с.

4. Касян Л.Г., Семенюченко О.В. *Програма виховання дітей дошкільного віку Українотворець.* – К.: Українське агентство інформації та друку РАДА, 2008. – 28 с.

5. Кононко О.Л. *Стратегічна мета виховання життяса компетентність дитини: Дошкільне виховання, 2002.*

6. Міценко М. *Який лее проросте патріотизм?* – К.: “Рідна школа”, 2004.

7. *Педагогическая энциклопедия. Под ред. П.А. Петрова, Ф.П. Петрова и др.* – М.: Советская Энциклопедия, 1966. т. 3. – 880 с.

8. Поніманська Т.І. *Дошкільна педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів.* – К.: Академвидав, 2006. – 456 с.

9. Русова С. *Вибрані твори.* -К.: “Освіта”, 1996. – 365 с.

10. *Українське народознавство. Підручник. За заг. ред. С.П. Павлюка.* – К.: “Знання”, 2004. – 570 с.

11. Ушинський К.Д. *Про народність у громадському вихованні. Виховання і характер. Історія дошкільної педагогіки. Хрестоматія. Упорядник З.Н. Борисова, В.З. Сміль. К., 1990. – 652 с.*

Стаття надійшла до редакції 25.10.2011